

Mistä on gentlemanni tehty?

Erkki Kivijärven gentlemannin ideaalin arvot ja hyveet

Oulun Yliopisto Historiatieteet

Tieteiden ja aatteiden historia kandidaatin tutkielma

16.12.2022

Mauri Pekkala

Johdanto	3
1. Englantilainen ideaali	5
1.1 Keskiaika ja täydellinen ritari	5
1.2 Luonnon gentleman	8
1.3 Koulivat koulut ja urheilu 1800-luvulla	10
1.4 Kansallinen ideaali.....	12
2. Gentlemannin ideaali Erkki Kivijärven tuotannossa.....	15
2.1 Gentlemannin resepti	15
2.2 Sisäisen ihmisen arvot ja taidot	18
2.2.1 Erilaiset miehet	19
2.2.2 Urheilu.....	21
2.2.3 Kanssakäyminen	22
Loppulause.....	25
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus.....	28
Lähteet	28
Hakuteokset.....	28
Tutkimuskirjallisuus.....	28

Johdanto

Erkki Kivijärvi (1882–1942) tunnettiin erityisesti kriitikkona ja pakinoitsijana, mutta hän kirjoitti myös useita romaaneita, näytelmiä, novelleja ja runokokoelmia. Hän kirjoitti myös säännöllisesti Helsingin Sanomiin Leikarina. Hän oli erittäin aktiivinen toimija kulttuurin saralla, etenkin teatterimaailmassa. Hän kirjoitti myös käytöstapoihin ja seuraelämään liittyviä oppikirjoja nimimerkillä Bagheera. Korkean kulttuurin ja sivistyksen arvostus näkyy hänen tapaoppiin liittyvissä teksteissään ja hän halusi oman oppimansa kautta tuoda eurooppalaisen sivistyksen ja sen käytöstavat myös nuoreen Suomeen. ”Suomalainen sivistyshän on vielä niin nuori, ettei sen aikana ole ehtinyt vakiintua varsinaisia perinnätappoja seuraelämän saralla. Alkeet on tietysti opittu jo aikoja sitten, mutta täsmällisiä ohjeita siitä, miten eri tilanteissa on meneteltävä, ei ole olemassa”.¹

Hän kertoo teksteissään opintojensa vieneen hänet Eurooppaan, jossa hän pääsi tutustumaan paremmin paikallisiin tapoihin ja seuraelämään. Samoihin aikoihin Euroopassa oli voimissaan eräänlainen käytöstavan ja sopivan menettelyn ikoni, englannista lähtöisin oleva *gentlemanin* ideaali. Laajasta tunnettuudestaan huolimatta *gentleman* ei ollut yksiselitteinen ihanne. Siihen liitettiin monia odotuksia elämän eri osa-alueilla, joista osa oli helpommin havainnollistettavia, kuten käytöstavat ja pukeutuminen. Ihanteeseen liittyi samalla myös syvällisempiä puolia, tekemistä ja elämää ohjaavia arvoja tai hyveitä, joita oli vaikeampi ilmaista.

Tämän tutkielman tavoitteena on pyrkiä tunnistamaan *gentleman*-ideaaliin liitettyjä arvoja ja muita sisäisiä piirteitä, ja verrata niitä Erkki Kivijärven ajatuksiin gentlemannin arvoista ja hyveistä. Vertaileva tutkimus antaa parempaa mielikuvaa *gentleman*-ihanteen levinneisyydestä ja suosiesta Euroopan kulttuuripiirissä ja kertoo myös mitä *gentlemanin* piirteitä Kivijärvi erityisesti arvosti ja koki oleelliseksi edistää erityisesti Suomessa. Vastaan kysymyksiin: Minkälaisia arvoja ja hyveitä on liitetty *gentlemanin* ideaaliin Englannissa? Mitä arvoja ja hyveitä Erkki Kivijärvi katsoo kuuluvan gentlemannin olemukseen?

¹ Bagheera 1926, 9.

Kivijärvi kirjoitti kaksi käytöstapoihin ja seuraelämään liittyvää ohjekirjaa, joista "Seurustelun taito" julkaistiin 1925 ja "Luomakunnan herra" vuonna 1927. Miehillä suunnatun Luomakunnan herran pariaksi Kivijärvellä oli suunnitelmana kirjoittaa naisille suunnattu vastaava teos "Luomakunnan kruunu", mutta sitä ei lopulta koskaan julkaistu. Kivijärven kaksi tapaoppiteosta ovat tämän tutkimuksen keskeisimmät alkuperäislähteet.

Englannin *gentlemanin* historiaa selvitän tutkimuskirjallisuuden avulla. Keskeisimmät teokset ovat Penelope J. Corfieldin artikkeli *Rivals: Landed and other Gentlemen*, joka perusteellisesti käy läpi *gentlemanin* historian suhteessa yhteiskuntaan keskiajalta valistukseen. Corfieldin artikkeli on kattava ja nojaa sekä aikaisempaan tutkimukseen että laajaan kirjoon alkuperäislähteitä. Philip Mason, kirjassaan *The English Gentleman: The Rise and Fall of an Ideal*, selvittää *gentlemanin* olemusta aikalaisten kirjallisuuden kautta keskiajalta 1900-luvun alkuun. Hänen mukaansa *gentlemanin* olemuksen tutkiminen kirjallisuuden kautta on hyödyllistä muun muassa siksi, että tosielämässä kukaan ei ääneen perustelisi omaa käytöstään *gentlemanille* sopivana, koska itseään ei sovi ääneen paljastaa *gentlemaniksi*. Kaunokirjat kuvailevat näin käytökseen ja olemukseen liittyviä odotuksia ja näkemyksiä joskus päiväkirjoja tarkemmin. Nämä kaksi lähdettä muodostavat rungon *gentlemanin* ideaalin menneeseen katsovassa luvussa, jota olen täydentänyt muillakin tutkimusteoksilla.

Tutkiessani Erkki Kivijärven kirjoittamaa lähdekirjallisuutta pyrin hyödyntämään aihettani sivuavat kohdat mahdollisimman hyvin, sillä kahdessakin kirjassa oli verrattain vähän asiaa gentlemanin arvoista tai hyveistä. Tulkitsin löytämäni tekstit tarkasti ja pyrin näkemään niiden pintaa syvemmälle. Lähiluku on nimetyistä metodeista lähimpänä lähestymistapaani. Käsittelen havaintoni myös pääosin siinä kontekstissa, jossa Kivijärvi tuo ne oppaissaan esille, koska havaintojen konteksti auttaa vertailemaan havaintoja englantilaisen *gentlemanin* ideaaliin. Etenkin henkisistä ominaisuuksista keskustellessa konteksti, kuten urheilu, auttaa hahmottamaan mitä Kivijärvi tarkoittaa esimerkiksi päättäväisyydellä, arviointikyvyllä tai karaistuvalla luonteella.

1. Englantilainen ideaali

Gentleman-termi Englannissa on alkujaan ollut epävirallinen arvonimi, jolla viitattiin lähtökohtaisesti korkea-arvoisempiin yhteiskunnan jäseniin. Termin suomentaminen on vaikeaa ja niin tekeminen voi johtaa väärinymmärryksiin, joten käytän tässä luvussa aikalaisia Englanninkielisiä termejä kursivoituna. Termi *gentleman* on suomennettu herrasmieheksi todennäköisesti joskus 1900-luvun alussa, eikä sitä näin voi käyttää suomenkielisenä korvikkeena sanalle Englannin historian kontekstissa. *Gentleman* termin rinnakkaisina versioina käyttivät aikalaiset myös sanaa *gentry*, jolla viitataan kansanryhmään, sekä puhetellessa arvonimiä *Master* ja sen lyhennettä *Mr.*

Gentlemanin historia ulottuu niin kauas ja on niin moninainen, että sitä ei millään tavalla kokonaisuudessaan voisi avata ilman tämän tutkielman raamien ratkeamista. Olen kuitenkin sisällyttänyt asiaa termin alkujuurilta saakka, jotta vertailu Erkki Kivijärven gentlemannin kanssa voisi olla täsmällisempää ja kattavampaa. Tässä luvussa tarkoitukseni on tunnistaa englantilaisen *gentlemanin* ideaalin peruspiirteitä kautta aikojen ja selvittää muuttuvatko ne, vai pysyvätkö ne kenties muuttumattomana. Pyrin samalla tunnistamaan, miksi ideaali muotoutui juuri sellaiseksi kuin se muotoutui, kiinnittäen huomiota yhteiskunnalliseen kehitykseen.

1.1 Keskiaika ja täydellinen ritari

Gentleman-termin juuret ovat Englannin myöhäisellä keskiajalla, jolloin sanalla viitattiin korkea-arvoiseen herraan. Kuningaskunnan kansa oli jaettu kahteen hyvin selkään luokkaan, aatelisiin ja yleiseen (*common*) kansanluokkaan. Englannin aatelistoon kuuluivat maan hallitsijan suorat alamaiset, herttuat, jaarlit, markiisit ja lordit, joita saatettiin kansanryhmänä nimittää myös termillä *nobilitas maior*. Jako aateliston ja muun kansan välillä oli yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti erittäin merkittävä ja näkyi myös Englannin

parlamentin muodossa, jossa huoneet eriteltiin yhteiskuntaluokan mukaan *House of Commons* ja *House of Lords*.² Aatelinen yhteiskuntaluokka pysyi hyvin rajattuna, sillä aatelinen arvo ei periytynyt kaikille suvun lapsille, vaan vain ensisijaiselle tittelin perijälle, joka tyyppillisesti oli perheen vanhin poika.

Aatelisten perheiden muut perilliset eivät kuitenkaan jääneet tyhjin käsin, vaan he saattoivat periä maata, omaisuutta ja muuta varallisuutta, sekä kansaa omaa aatelistaa sukuvaakunaansa. Juuri näitä laillisen aatelistarvon ulkopuolelle jääneitä, mutta kuitenkin maata omistavia, ylhäisiä ja vaikutusvaltaisia miehiä saatettiin kutsua *gentlemaneiksi*. *Gentlemaniksi* saatettiin kutsua myös pienempien kylien suurempia maanomistajia, jotka saattoivat olla paikallisesti vaikutusvaltaisia, vaikkakin selkeästi aatelissukuisia alempiarvoisia. Maanomistus oli feodaalisessa yhteiskuntajärjestyksessä tärkein statuksen ja vallan lähde, ja oletus maanomistuksesta kulki hyvin rinta rinnan epävirallisen *Gentleman*-arvonimen kanssa.³

1500-luvulle tultaessa vakiintuneeksi tavaksi oli tullut kuvata aatelissukuisten, korkea-arvoisten ja vaikutusvaltaisten kansalaisten ryhmää *gentry*-termillä, joka toimii rinnakkain *gentleman*-tittelin kanssa. *Gentry*-ryhmä oli sosiaalisesti rakennettu, ja sillä usein viitattiin muihin kuin varsinaisiin aatelisiin, joita oli luonnollisempaa nimittää omilla arvonimillään. Tähän laajennetun aateliston, tai *nobilitas minor*, ryhmään kuuluivat muun muassa ritarit, kartanonherrat ja kaupunkien paronit, mutta siihen saattoi kuulua ilmankin virallista titteliä tarpeeksi korkeaa sosiaalista statusta kantava henkilö. *Gentleman*-termi oli sosiaalisesti erittäin tärkeä, koska sen avulla rikkaat ja vaikutusvaltaiset ei-aateliset saattoivat erottautua muusta kansasta.⁴ Se ei kuitenkaan ollut virallinen, jonkinlaisen lain tai säännön määrittämä arvonimi, eikä siitä koskaan sellaista tullutkaan. Arvonimi sai arvokkuutensa täysin sosiaalisista yhteyksistä, siitä miten eri ihmiset näkivät ja kokivat toisensa. Tämän vuoksi arvonimen merkitys muovautui ajan kanssa yhteiskunnan kehittymisen myötä. Termin epämääräisyys mahdollisti myös sen kehityksen satojen vuosien aikana

² Corfield 1996, 4.

³ Corfield 1996, 4.

⁴ Corfield 1996, 4-5.

arvonimimäisestä keskiaikaisesta luonteestaan eräänlaiseksi kansalliseksi ideaaliksi 1900-luvun alussa.⁵

Ensimmäiset kuvaukset täydellisestä *gentlemanista* ovat 1300-luvulta, joista varmasti tunnetuin on ote Geoffrey Chauserin Canterburyn tarinoista, joka kertoo moninaisesta pyhinvaeltajien seurueesta matkalla Thomas Becketin haudalle. Chauserin täydellinen *gentleman* on seurueen ritari, jota Chauser kuvailee lauseessa: ”*He was a varray parfit gentil knight*”. Philip Mason, tulkitsee tämän kontekstissa tarkoittavan oikeaa ja täydellistä ritaria, täydellistä kaikissa *gentlemanin* ominaisuuksissa, rohkeudessa, kohteliaassa (*courteous*) käytöksessä ja jalomielisyydessä.⁶

Chauserin tarinoista käy selväksi, että jo 1300-luvulla *gentlemanin* ideaaliin liittyi muitakin odotuksia omistuksen ja sukutaustan lisäksi. Tarinat opettivat, että pelkkä syntyperä tai rikkaudet eivät tee kenestäkään *gentiliä*, vaan pikemminkin oma sovelias käytös ja asenne. Etenkin hyvántahtoisella anteliaisuudella on tarinoissa erityinen merkitys. Tarinoissa keskiössä ovat hahmot, jotka valitsevat tehdä hyvää toisten puolesta olivat he ketä tahansa. Chauser lausui tarinoitaan hoveissa kuninkaita myöten⁷, mutta niiden ei kuitenkaan voi olettaa edustavan kaikkien mielipidettä siitä minkälaisen ylhäisen *gentlemanin* tulisi olla. Kuitenkin Chauser varmaankin näki opetusten olevan paikallaan ja varmasti ne vaikuttivat aikalaisten ylhäisten käsitykseen sopivasta käytöksestä ja suhtautumisesta muihin.

Sosiaalisen arvonimen suuri merkitys ja samalla sen epämääräisyys sai aikaan värikkästä mielipiteiden vaihtoa siitä, kuka ja miksi saattoi olla *gentleman*. Vaikka alkujaankin 1400-luvulla odotusarvona oli tarpeeksi laaja maanomistus, joka takaisi tuotoillaan joutilaan (*idle*) elämäntyylin, esimerkiksi kruunun virkamiehet kuuluivat arvonimen piiriin. 1500-luvun kuluessa tarpeeksi arvokkaiksi katsottiin muun muassa korkea-arvoisimmat ammatinharjoittajat (esimerkiksi *master blacksmith*), kaikki yliopistosta valmistuneet, humanistiset tieteilijät, korkea-arvoisimmat kaupunkien virkailijat ja kruunun armeijan komentajat. Joutilaalla elämäntyyllillä tarkoitetaan yksilön taloudellista vapautta ilman, että hänen täytyisi osallistua raskaaseen ruumiilliseen työhön. Lisäksi vaatimuksena oli, että

⁵ Corfield 1996, passim.

⁶ Mason 1982, 37

⁷ Mason 1982, 37-49.

yksilö kantaa arvonsa sopivalla tavalla. Turhamaisen pröystäilyn sijasta arvostettiin arvokasta olemusta, vastuuntuntoa ja hyviä käytöstapoja.⁸

1.2 Luonnon gentleman

1700-luvulla kansainvälisen kaupan yleistyessä yhä useampi tavallinen mies päätyi etsimään vaurautta ja mainetta kaupankäynnistä ja samalla itseään *gentlemaniksi* tituleeraavien miesten määrä kasvoi kaupungeissa huomattavasti. Monelle uudelle nousukaalle ylhäiset tavat olivat vieraita ja näin arvokkaaseen sosiaaliseen käytökseen perehdyttävät opaskirjat menestyivät aikakaudella hyvin. Nousukkaiden vuoksi syntyi sosiaalinen ympäristö, jossa pintapuolinen olemus ja vaikutelma oli kaikki kaikessa. Käytöstavoista tuli tärkeä osa kaupunkielämää ja ideaaliksi muodostui maltillinen kohteliaisuus muita kohtaan, ilman hovikohteliaisuudelle tyypillistä teatraalisuutta tai nöyristelyä.⁹

Pinnallista ulkokuorta ja moitteettomia käytöstapoja tasapainottamaan syntyi julkisuudessa keskustelu, joka painotti erityisesti yksilön arvomaailmaa ja maailmankatsomusta. Eturintamassa julkisessa keskustelussa olivat Englannin valistuksen ajattelijat, jotka jakoivat mielipiteitään lehdissä säännöllisesti. Penelope Corfieldin mukaan Richard Steele oli yksi ensimmäisistä kirjoittajista, joka onnistui yksiselitteisesti kuvailemaan täydellisen gentlemanin uudesta näkökulmasta. Hänen mukaansa *gentlemania* ei määrittänyt hänen olosuhteensa, vaan hänen käyttäytymisensä niiden puitteissa. Lisäksi hän linjasi, ettei *gentlemanin* asemaa saattanut oikeuttaa titteleillä, sen sijaan hoviväellä, kauppialla ja tutkijalla oli yhtäläiset oikeudet olla *gentleman*.¹⁰

Koulutus katsottiin tärkeäksi osaksi henkilökohtaisen hyveellisyyden kehittämisessä. Kohutuullisuus oli tärkeä osa *gentlemanin* perusarvoja, joka kumpuaa erityisesti klassisesta koulutuksesta ja aristoteelisistä opetuksista. Vaikutteita antoi myös puritaaninen kristinuskko, joka perusopetuksiltaan painotti yksilön moraalialia pinnallisten hyveiden sijaan.¹¹

⁸ Corfield 1996, 8.

⁹ Corfield 1996, 12–13.

¹⁰ Corfield 1996, 16.

¹¹ Corfield 1996, 18.

Toisaalta katsottiin myös, että *gentlemanin* olemukseen liittyi jotain sisäistä ja synnynnäistä, mitä ei voi oppia, kuten nimimerkki *Laughing Philosopher* kirjoitti vuonna 1777.¹²

Uusi näkökulma luonnollisesta *gentlemanista* (*nature's gentleman*) kyseenalaisti perinteisen aristokratian arvoja, jotka oikeuttivat asemansa lähinnä sukuperimällä, maanomistuksella ja näyttävällä elämäntyyllillä. Se ei kuitenkaan ollut luonteeltaan vallankumouksellinen, vaan pikemminkin vaati myös maata omistavalta varakkaalta väestöltä kunnioitettavaa ja hyveellistä käytöstä kenen tahansa seurassa. Luonnon *gentleman* oli avoimielinen, kohtelias ja kunnioittava ketä tahansa kohtaan, missä tahansa tilanteessa. Irlantilainen kirjoittaja ja poliitikko Richard Steele (1672–1729) kirjoitti havainnollistavan kuvaelman *gentlemanista* vuonna 1713 *The Guardian*-lehdessä:

When I consider the Frame of Mind peculiar to a Gentleman, I suppose it graced with all the Dignity and Elevation of Spirit the Human Nature is capable of: To this I would have joined a clear Understanding, a Reason free from Prejudice, a steady Judgment, and an extensive Knowledge. When I think of the Heart of a Gentleman, I imagine it firm and intrepid, void from all inordinate Passions, and full of Tenderness, Compassion and Benevolence. When I view the Fine Gentleman with regard to his Manners, methinks I see him modest without Bashfulness, frank and affable without impertinence, obliging and complaisant without Servility, Cheersful and in good Humour without Noise.¹³

Steele'n kuvauksessa on merkkejä klassisesta filosofiasta. Etenkin ymmärtäväisyys, ennakkoluulottoman järjen ja vakaan arvioinnin ja turhista mielihaluista pidättäytymisen arvot ovat esillä muun muassa antiikin stoalaisten ajattelussa. Sydämen asioina mainitut asiat, kuten myötätunto ja hyväntahtoisuus peilaavat selkeästi kristillisiä arvoja. Käytöstapoihin liittyvät seikat maalaavat mielikuvaa itsensä hillitsevästä, vaatimattomasta mutta samalla itsenäisestä ja vakaasta miehestä, joka on miellyttävä muille, mutta ei tee itsestään turhaan numeroa.

Erilaisen näkökulman 1700-luvun herrasmiehen piirteisiin antaa Mason, joka tulkitsee *gentlemanin* ideaalia kirjallisuuden kautta. Jane Austenin kirjoissa päärooleja esittävät aikakauden naiset, joiden kanssakäymiset miesten kanssa kertovat paljon aikalaisittain

¹² Corfield 1996, 16.

¹³ *The Guardian*, 20.4.1713

arvostetuista miehisistä piirteistä. Kirjoissa näkyy selkeästi maailma, jossa maata omistavat aristokraatit arvostavat hyvää sukutaustaa ja ylellistä elämäntyyliä halveksuen vähempiarvoista seuraa. Kirjoissa useat ylhäisen kansanryhmän hahmot ovat elegantteja, urheilullisia ja runollisiakin, mutta heiltä puuttuu lämminhenkisyys ja kyky huomioida toiset. Mason tunnistaa etenin *Persuasion*-kirjan yhdeksi opetuksiksi sen, ettei kiillotettu ulkokuori anna anteeksi kylmää sydäntä. Lisäksi positiivisena piirteenä *gentlemanille* pidetään maltillista, mietiskelevää suhtautumista, sekä tietynlaista pysyvyyttä ja tasaisuutta elämässä ja rakkaudessa.¹⁴

Valistuksen aikana voi kiteytetysti katsoa olleen kolme kilpailevaa näkökulmaa siitä, mikä *gentlemanin* edellytyksistä on kaikkein tärkein. Perinteisten maata omistavien aristokraattien ääni ei hiljennyt luonnon *gentlemanin* myötä ja argumentteja maaomistuksen ja jalonsuvun puolesta tehtiin yhä. Toiset, etenkin kaupalla rikastuneet, painottivat ensi sijassa vaurautta, mikä näkyi ulospäin suuntautuvana ylellisen elämäntavan esittelynä ja koreisiin asuihin sonnustautumisena. Kolmas näkökulma painotti omistuksen sijaan moraalia ja mielenmaisemaa, samalla tehden pilkkaa äveriäistä ja pinnallisista kauppiaista ja aristokraateista.¹⁵

1.3 Koulivat koulut ja urheilu 1800-luvulla

Keskiluokan vahvistuminen näkyi 1700-luvulla suurissa kaupungeissa, kuten Lontoossa, mutta 1800-luvun aikana yhteiskunnan kaupungistuminen ja kapitalismin nopea kehitys kiihdytti keskiluokan laajenemista edelleen. Samalla julkisen koulun uudistukset ja kattavuuden kasvu 1800-luvun alussa lisäsi koulutettujen määrää ja levitti kaupunkilaiselle *gentlemanille* tyypillisiä tapoja pikkuhiljaa pienemmillekin paikkakunnille. Poikien koulutusohjelmat vaihtelivat, mutta esimerkiksi Englannin Rugbyssä vuonna 1828 käyttöön otettu uusi koulutusohjelma painotti kristillistä moraalia ja periaatteita, *gentlemanille* sopivaa käytöstä ja niiden jälkeen älyllistä kehitystä.¹⁶ Rugbyn koulutus uudistukset olivat

¹⁴ Mason 1982, 70–86.

¹⁵ Corfield 1996, 21–22.

¹⁶ Stone 2021, 321.

vaikutusvaltaisia ja niistä otettiin laajalti vaikutteita koko kuningaskunnan kouluihin vielä pitkän aikaa.¹⁷

Koulut olivat hyvin haluttuja ja tyypillisesti etenkin vauraimpien perheet pyrkivät lähettämään poikansa julkisiin kouluihin. Julkiset koulut (*public school*) olivat valtion vallan ulkopuolella toimivia sisäoppilaitoksia, toisin kuin valtion koulut (*state school*). Aikana ennen julkisia kouluja, koulut olivat lähinnä paikallisia (*local school*), mutta tiettyjen koulujen maineen kasvaessa, ne alkoivat hyväksyä oppilaita myös muualta, jos oppilaan perheellä oli varaa maksaa oppilaan asuminen. Näin kouluista tuli niin sanotusti julkisia, paikallisen sijaan.¹⁸ 1700-luvulla oppilaat olivat tyypillisesti yläluokkaisista perheistä, mutta 1800-luvulla julkisiin kouluihin oli varaa myös monella vaurastuneen keskiluokan perheellä. Julkisten koulujen määrä kasvoi räjähdysmäisesti 1800-luvun aikana. Vuosisadan alkuvaiheessa julkisia kouluja oli yhdeksän, kun taas vuonna 1914 julkisiksi kouluiksi määriteltäviä laitoksia oli jo lähes kolmesataa.¹⁹

Koulujen lukumäärän kasvu ei johtunut pelkästään vaurastuneen keskiluokan aiheuttamasta koulutuksen kysynnän kasvusta, vaan myös imperialistisista tarpeista. Britannian laaja imperiumi tarvitsi paljon sopivia johtajia hallitsemaan kansainyhteisön alueita. Aikaisemmin mainittujen kristillisten periaatteiden ja hyvien käytöstapojen raameissa, pojista pyrittiin koulimaan kovia, kipua ja vaaraa pelkäämättömiä, määrätietoisia johtajia. Heitä opetettiin tottelemaan kyseenalaistamatta ja lopulta he oppivat olettamaan heitä toteltavan kyseenalaistamatta. Heidän tulisi pitää kovaa kuria niin johdettaviensa, kuin itsensäkin kanssa.²⁰

Duncan Stone tekee tärkeän huomion liittyen arvokasvatukseen kouluissa. Vaikka kristilliset arvot olivat keskeinen osa koulutuksen sisältöä, niillä ei ollut yhtä suurta vaikutusta poikien käytöstapojen ja arvomaailman kehitykseen, kuin aikakauden romaaneilla, kuten Sir

¹⁷ Mason 1982, 162.

¹⁸ "Public School", Encyclopaedia Britannica.

¹⁹ Mason 1982, 162.

²⁰ Mason 1982, 170–174.

Walter Scottin *Waverley*-romaanisarjalla. Romaanit seuraavat arvostettua *gentlemania* Edward Waverleyä ja hänen seikkailuitaan 1700-luvun Britanniassa.²¹

Moraalin sekä henkisen ja fyysisen kasvatuksen keskeinen menetelmä oli urheilu. Etenkin joukkueurheilun katsottiin olevan omiaan kehittämään joukkuehenkeä ja reilun pelin periaatteita. *Gentlemanin* tuli voittaa arvokkaasti ja hävitä hyvillä mielin, kunnioittaen parempaa joukkuetta. Urheiluun liittyivät myös vahvasti itsensä johtamisen ja kohtuullisuuden korostaminen. Peliä tuli pelata pelaamisen ilosta, eikä voittaakseen.²² Urheilusta tuli suosittu tapa viettää vapaa-aikaa ja keski- ja yläluokkaisille miehille tavoiteltava ideaali. Urheilun katsottiin olevan yksilön moraalin ja näin ollen sosiaalisen arvon näyteikkuna, sekä käytännön osoitus vaurauden ja statuksen tuomasta vapaa-ajasta.²³

1.4 Kansallinen ideaali

1900-luvulle tultaessa *gentlemanin* ideaali oli saavuttanut valtavan suosion. *Gentlemanille* sopivista tavoista ja moraalista oli muodostunut ihmisten mielissä erityisesti englantilaisia kuvastavia hyveitä.²⁴ *Gentleman* ruumillistui erityisesti maan korkeimmilla yhteiskunnan portailta, mutta periaatteessa kuka tahansa keskiluokkainen saattoi kuvitella itsensä *gentlemaniksi*, tai ainakin toivoa, että omasta pojasta saattaisi tulla joskus *gentleman*.²⁵

Koulutus nimekkäässä sisäoppilaitoksessa ja yliopistossa koettiin olennaiseksi kunnolliselle *gentlemanille*, mutta sukutaustan merkitys oli aikaisempiin vuosisatoihin verrattuna vähentynyt. Sukutausta nähtiin ainoastaan hyvänä pohjana *gentlemanille* olennaisille henkisille ominaisuuksille.²⁶ Soveliaat henkiset piirteet olivat saaneet mausteita menneiltä vuosisadoilta, mutta erityisesti Richard Steelen kuvaus (kts. s. 8) näyttäytyi ajankohtaisena yhä 1900-luvulla. Steelen kuvauksen osuvuudesta huolimatta, valistuksen ajan ajatus siitä, että

²¹ Stone 2021, 322.

²² Collins 2002, 94.

²³ Stone 2021, 321-323.

²⁴ Collins 2002, 92.

²⁵ Mason 1982, 201.

²⁶ Collins 2002, 93.

gentlemanin ainoat tunnusmerkit ovat hänen arvonsa ja hyveensä ei säilynyt 1900-luvulle saakka.

Siitä huolimatta, että tietynlainen korkea ideaali aristokraattisesta, oppineesta ja hyväkäytöksisestä *gentlemanista* oli yhä olemassa, saatettiin periaatteessa ketä tahansa miestä kuvailta *gentlemaniksi* oikeassa tilanteessa. Mason antaa esimerkin vuodelta 1913 tutkimusretkeilijä Kapteeni Scottista, jonka retkikunta oli tuolloin löydetty etelämantereelta menehtyneenä matkalla kotiin päin. Scottin retkikunnalla oli tavoitteenaan päästä etelämantereele ennen norjalaisen Amundsenin retkikuntaa, mutta perille päästyään he huomasivat norjalaisten jo käyneen paikalla. Paluumatkalla retkikunta joutui pitkään jatkuneiden lumimyrskyjen uhriksi. Selvisi myös, että retkikunnan jäsen, Kapteeni Oates, oli saanut paluumatkalla vaikeita palettumia jalkoihinsa ja hän tiesi hidastavansa muita. Hän tiesi myös muilla olevan paremmat todennäköisyydet selviytyä ilman häntä. Retkikunnan levätessä leirissään hän jätti ystävilleen pienen kirjeen ja käveli pois teltasta ulos myrskyyn. Britanniassa Oatesia ylistettiin jalomielisenä *gentlemanina*.²⁷

Tarinan opetus ei ole, että *gentlemaniksi* voisi tulla tituleeratuksi vain uhraamalla henkensä, vaan osoittamalla oikeanlaisia henkisiä ominaisuuksia. Oates uhraisi itsensä ystäviensä hyvinvoinnin ja selviytymisen puolesta, muiden huomioiminen on osa *gentlemanin* moraalia. Toinen paljon arkisempi esimerkki, jonka Mason mainitsee, on tarina hänen ystävästään, joka toimi saattajana työväenpuolueen poliitikolle Tony Bennille. Kaksikko oli matkalla Bennin tapaamiseen ja he viittoivat itselleen taksin. Taksikuski sanoi asiakkaiden istuuduttua, että jos olisi tunnistanut hänet aiemmin, hän olisi mieluummin ajanut Bennin ylitse kuin päästänyt hänet taksiin. Benn keskusteli koko matkan sosialismista ja politiikasta kuljettajan kanssa ja päämäärässä kuljettaja sanoi: "Vihaan periaatteitasi, mutta sanon sinulle tämän, olet herrasmies (*you are a gent!*)". Kuljettaja oli tyytyväinen, että Benn oli ottanut hänen mielipiteensä huomioon ja arvosti häntä ihmisenä.²⁸

Gentleman 1900-luvulla näyttäytyy korkeana, vaikeasti saavutettavana ideaalina, kuin täydellisen englantilaisen ruumiillistumana. Kuitenkin samalla kielenkäytössä ja mielissä

²⁷ Mason 1982, 207.

²⁸ Mason 1982, 226.

sanaa voitiin käyttää hyvin arkisesti kehuna tai ylistyksenä hyvistä tavoista tai reilusta käytöksestä.

2. Gentlemanin ideaali Erkki Kivijärven tuotannossa

Englannissa kasvanut *gentlemanin* ideaali tuli vaikuttaneeksi laajalti ulkomaalaistenkin mielikuviin sopivista tavoista ja käytöksestä. Laaja levinneisyyteen on taatusti vaikuttanut moni geopoliittinen tekijä, kuten kolonisaatio ja tuohon aikaan Ison-Britannian nauttima hegemoninen asema maailmanpolitiikassa. Uskon kuitenkin, että levinneisyyteen on vaikuttanut myös se, että *gentlemanin* hahmoon liitännäiset arvot ja tavat ovat lähtökohtaisesti koettu positiivisina ja hyödyllisinä arvoina.

Gentleman hahmona tuli tunnetuksi Suomessakin ja se näkyy myös Erkki Kivijärven Bagheerana kirjoitetuissa tapaoppiteksteissä. Hänen kirjoituksensa keskittyvät etikettimäisiin sääntöihin, jotka eivät ole avuksi selvittämään hänen näkemyksiään gentlemanille sopivasta mielenmaisemasta. Tekstin lomassa hän kuitenkin antaa paljon viitteitä myös gentlemanin henkisistä ominaisuuksista, sopivasta käytöksestä ja suhtautumisesta ympäristöönsä. Näitä otteita pyrin tarkastelemaan ja tunnistamaan englantilaiset vaikutteet, sekä selvittämään mitä Kivijärvi piti erityisesti gentlemanille sopivina arvoina ja hyveinä.

2.1 Gentlemanin resepti

Samoin kuin englantilaisille *gentlemanin* täydellinen määrittely muodostui ikuisuuskysemykseksi, on Kivijärvellekin vaikeaa määrittää sen merkitys tarkalleen. Hän käyttää teksteissään sanan suomennosversiota ”gentlemannia” kirjoituksissaan ja huomioi itsekin sen vaikean määriteltävyyden. ”Mikä on Gentlemani? Tiedämme sen kaikki, mutta emme osaa sitä sanoa yhdellä äidinkielemme sanalla. Jos yritämme määritelmiä ”hieno-mies” tai ”maailmanmies”, niin huomaamme heti, että ne ilmaisevat vain murto-osan käsitteestä”.²⁹ Tästä huolimatta hän käyttää gentlemanin ohella rinnakkaisina termeinä sanoja, kuten herra, herrasmies ja maailmanmies. Usein gentlemannia käyttäessään hän kuitenkin viittaa

²⁹ Bagheera 1927, 13.

johonkin ”kunnolliseen” käytökseen tai tapaan, antaen mielikuvan siitä, että nimenomaan gentlemanni on se korkein tavoiteltava ihanne. Jatkossa pohdinnoissani käytän myös suomenmennosta gentlemanni suomen kontekstissa ja kursivoitua *gentlemania*, jos viittaa nimenomaan englantilaiseen ihanteeseen.

Gentlemannin oikea määrittely on Kivijärven mukaan ollut vaikeaa muissakin maissa ja vastauksia on etsitty jopa kilpailumielessä sanomalehtien palstoilla. ”Vastauksia on tullut, mutta ei ainoatakaan oikeaa. Ehkä se riippuu siitä, etteivät oikeat gentlemannit ota osaa moisiin kilpailuihin”.³⁰ Sen sijaan, että hän suoraan kertoisi, mikä on gentlemannin syvin olemus, hän luettelee tekijöitä, jotka eivät yksistään tee gentlemannia.

”Gentlemanni on hyvin puettu; mutta vaatteet eivät tee häntä gentlemanniksi. Ei myöskään hieno käytös yksistään tee häntä gentlemanniksi. Ei syntyperä sinänsä. Eikä yhteiskunnallinen asema. Ei ikäkään. Te olette tavanneet 10-vuotiaita gentlemanneja yhtä hyvin kuin 80-vuotiaita. Ehkä kuitenkin vanhempia kuin nuorempia. Sillä ikä antaa ihmiselle viisautta”³¹

Kivijärvi antaa tässä selkeästi ilmi, että gentlemanni ei ole vain ulkoista olemusta kuvaava termi. Hän myös tekee selkeän pesäeron englantilaisten maata omistavien aristokraattien ajatuksiin, joiden mukaan täydellinen *gentleman* oli hyvästä ylhäisestä perheestä ja näin myös usein vaikutusvaltaisissa tehtävissä. Ikäkään ei Kivijärven mielestä ole rajoittava tekijä, joskin varttumisen tuoma viisaus on hänen mielestään, ainakin mainitsemisen arvoinen tekijä, gentlemannin olemuksessa.

Kaiken kaikkiaan Kivijärvi antaa hyvin vastaavanlaisen mielikuvan gentlemannista verrattuna aikaisemmin viittaamaani Richard Steeleen. Pintapuolta syvemmillä on gentlemannin tärkeimmät ominaisuudet, samoin kuten valistuksen luonnon *gentlemanin* pystyi määrittämään hänen hyveidensä ja moraalinsa kautta, hänen hienojen vaatteidensa ja ylevien tapojensa sijaan. Kivijärven gentlemanni ihanne ei poissulje ketään, sillä hän ei mainitse mitään synnynnäistä vaatimusta gentlemannin ominaisuudeksi.

Samoin, kun valistuksen ajan Englannissa puhuttiin henkisistä hyveistä ja moraalista, Kivijärvi mainitsee yksilön sisäisestä sivistyksestä seuraavasti: ”Sisällys s.o. tässä tapauksessa

³⁰ Bagheera 1927, 14.

³¹ Bagheera 1927, 14.

sisäinen, sielullinen – järjen ja sydämen – sivistyneisyys, on tietysti pääasia, luonteenlaadun ohella asianomaisen ihmisyyden päätekijä”.³² Sisäiset ominaisuudet ovat siis keskiössä Kivijärvenkin gentlemannin ihanteessa, kuitenkin hän lisää: ”Mutta sanoin, kuin ei taulu pääse oikeuksiinsa ilman kehystä, samalla tavalla sisäinenkin sivistyneisyys vain poikkeustapauksissa saavuttaa tehon ulkonaisista puitteista.”

Kivijärven mielessä on nähtävissä ajatus sisäisestä sivistyksestä ja ulkoisista puitteista, joilla hän mitä ilmeisimmin tarkoittaa nimenomaan pukeutumista ja käyttäytymisen taitoa ja tapoja. Ulkoiset puitteet ovat hänen mukaansa seikkoja, joita kuka tahansa voi kehittää ja joita voi myös opettaa. Sisäiset ominaisuudet taas tulevat jokaiselle luonnostaan, eikä niitä voi oppimalla kehittää. ”Taidon voi oppia, se on työn ja harjoituksen tulos. Mutta tuota ”muutakin” ei saavuteta opin avulla, sen täytyy olla kipinä veressä, luonnon omana kumminlahjana”.³³ Hyvin vastaavanlaisia ajatuksia synnynnäisistä sisäisistä ominaisuuksista esitti myös vuonna 1777 Englannissa nimimerkki *Laughing Philosopher*. ”*There is an innate virtuous spirit of manners about a real Gentleman, which no education can give*”.³⁴

Samoin kuin monet luonnon herrasmiehen ideaalin puolesta puhuneet ajattelijat valistuksen aikana, myös Kivijärvi kritisoi pelkkään koreaan ulkokuoreen nojautuvia ”Keikareita”: ”Ulkoisen eleganssi, hienous, jota kannattamassa ei ole vastaavia sisäisiä arvoja, on sellaista keikaruutta, joka tekee sankarinsa narriksi.”³⁵ Keikarilla Kivijärvi tarkoittaa miestä, jolta puuttuu itsekasvatuksen ja itsekurin taidot ja joka pyrkii paikkaamaan sisäisiä puutteitaan muita matkimalla, liioittelemalla ja huomiota herättämällä. Keikari haluaa esittää, että ”... hän on muka muita muka elegantimpi ja hienempi”.³⁶

Kivijärven kuvaukset gentlemannin perusolemuksesta ja taitojen oppimisesta on yhdellä tapaa ristiriitainen. Hän kertoo sisimmän sivistyksen olevan kaikkein tärkein elementti gentlemannin olemuksessa, mutta samalla sisintä olemusta ei voi opettaa tai oppia. Toisaalta ulkoiset asiat voi opettaa ja oppia, mutta vain ulkoiseen keskittyessä voi sortua

³² Bagheera 1927, 7–8.

³³ Bagheera 1927, 8.

³⁴ Corfield 1996, 16.

³⁵ Bagheera 1926, 5.

³⁶ Bagheera 1927, 24.

”keikaruuteen”. Vaikuttaa siltä, että jos yksilö ei valmiiksi omista oikeanlaista sisäistä sivistystä, ”kipinää veressä”, ei hän voi koskaan olla kunnollinen gentlemanni.

Toivoa kuitenkin on. ”Tuskimpa on ihmisellä toista ominaisuutta, joka on niin kehityskykyinen, kuin hänen käyttäytymisensä. Ja sitä kehittäessään kehittää hän myöskin sisäistä ihmistään. Sillä tällä alalla on vuorovaikutus ulkonaisen ja sisäisen ihmisen välillä varsin vilkas ja likeinen”.³⁷ Ulkoisten ominaisuuksien harjoittaminen ja kehittäminen, on siis avain myös ”sisäisen ihmisen” kehitykseen. Etenkin käyttäytymisen taito, johon *Seurustelun Taito* keskittyy, on hänen mukaansa olennainen avain kokonaisvaltaiseen gentlemannin kehitykseen. Hän myös lisää: ”Käyttäytymisen taidon oppiminen edellyttää itsekasvatusta ja itsekuria.”³⁸, eli juuri niitä edellytyksiä, jotka esimerkiksi keikarilta puuttuvat.

Ulkoisiin asioihin keskittyminen oikeilla edellytyksillä on näin Kivijärven mukaan sisäisen ihmisen tai sisäisen sivistyksen kehittämiseen, joka osaltaan on olennaisin osa gentlemannin olemusta. Gentlemanni näin on henkilökohtaisen kehittämisen tulos, johon ei vaikuta ulkoiset tekijät, kuten raha, omaisuus, perimä, tai ikäkään. Kivijärvi tarjoaa opit ja keinot tätä henkilökohtaista kehitystyötä varten.

2.2 Sisäisen ihmisen arvot ja taidot

Erkki Kivijärven gentlemannin tärkein olemus on hänen ”sisäinen ihmisensä”. Kuitenkaan Kivijärvi ei järjestelmällisesti kuvaile mistä kyseinen ”sisäinen ihminen” tai ”sisäinen sivistys” koostuu. Sen sijaan hänen tulkintansa näistä sisäisistä ominaisuuksista tulee esille ripotellen erilaisten käyttäytymisoppien lomassa hänen kahdessa teoksessaan *Luomakunnan Herrassa* ja *Seurustelun Taidossa*. Nämä sisäisen ihmisen elementit ovat jaettavissa arvoihin ja henkisiin taitoihin, jotka Kivijärvi näkee olennaiseksi gentlemannille.

³⁷ Bagheera 1926, 8.

³⁸ Bagheera 1926, 8.

2.2.1 Erilaiset miehet

Aikaisemmassa luvussa mainitsin lyhyesti Keikarista, joka Kivijärven mukaan ajautuu turhamaiseen, liioittelevaan käytökseen, koska "Hänellekin ovat discipliini ja itsekasvatus vieraita".³⁹ Kyseisessä luvussa Kivijärvi esittää mallin "viidestä erilaisesta miestyypistä", jotka on tunnistettu vain "kulttuuriarvot" huomioiden. Viiden ryhmän mallissa keskimmäisenä on gentlemanni, ja häntä alempana ovat ryhmät, jotka eivät aivan yllä gentlemannin tasolle ja vastaavasti yläpuolella ne ryhmät, joissa ryhmät sortuvat liioitteluun. Malli on mielenkiintoinen, koska se tuo esiin Kivijärven näkemyksiä gentlemannille olennaisiin henkisiin taitoihin.

Kivijärvi aloittaa esittelemällä "boheemin" miestyypin. Boheemi mies on hänen mukaansa seuraelämää vieroksuva henkilö, joka elää vailla järjestystä ja itsekuria, jotka hän katsoo olevan älyä ja, mitä luultavimmin, taiteellisia kykyjä edistäviä. "Vain poikkeustapauksissa terävä äly ja rikaslahjainen kyky käyvät täysin tehoisiksi järjestymättömissäkin oloissa ja ilman itsekurin tukea". Lisäksi, samoin kuin hänen mukaansa keskittymässä kehittämään ulkoista ihmistä, kehittyä samalla sisäinen ihminen, hän linjaa, että "Henkisten arvojen kunnioittaminen käy näet tavallisesti vaikeaksi, jollei asianomainen osaa kunnioittaa myöskin pinnallisempia arvoja."⁴⁰ Järjestäytyneisyys ja itsekuri ovat siis Kivijärven mukaan hyödyllisiä taitoja, joita ilman oman potentiaalin saavuttaminen käy vaikeammaksi.

Asteikon toisella portaalla Kivijärvi esittelee "tavallisen porvarillisen miestyypin". Hänen mukaansa tämä miestyypin "on kulmakivi, jolle voi rakentaa, mutta vielä hakkaamaton ja hiomaton". Toisin kuin boheemi miestyypin, hänellä on järjestäytyneisyyden ja siisteyden taidot hallinnassaan, "mutta häneltä puuttuu usein itsetarkkailun kyky, kouliintunut käytöstapa, jalostunut maku ja kehittynyt kauneudenaisti".⁴¹ Näitä ominaisuuksia kehittämällä, voi hänestä tulla gentlemanni.

Kivijärvi pitää ulkoisten ominaisuuksien kehittämistä tärkeänä keinona säisen ihmisen kehittämiseksi. Tarkkaillessa tämän porvarillisen miestyypin puutteellisia ominaisuuksia, voi

³⁹ Bagheera 1927, 24.

⁴⁰ Bagheera 1927, 22–23.

⁴¹ Bagheera 1927, 23.

käytöstävän suoraan luetella näihin ulkoisiin tekijöihin. Jalostunut maku ja kehittynyt kauneudenaisti, eivät nähdäkseni ole taitoja, vaan pikemminkin kertovat, mistä Kivijärven täydellisen gentlemannin tulisi olla kiinnostunut. Kivijärvi itse on tuotantonsa perusteella kiinnostunut muun muassa teatterista ja viineistä. Hän kirjoitti useita näytelmiä ja vaikutti uransa aikana teatterimaailmassa sekä kirjoitti viinioppaan vuonna 1932. Kivijärven omat mielenkiinnon kohteet varmasti peilautuvat hänen mielikuvaansa gentlemannista korkean kulttuurin arvostajana.

Itsetarkkailun kyky sen sijaan on ehdottomasti taito, jota ei voi luetella ulkoiseksi ominaisuudeksi. Hän kirjoittaa itsetarkkailun kyvystä, itsekurin ohella, eri sanamuodoin myös aiemmin kirjassaan kuvaillessaan gentlemannia: "Olla gentlemanni merkitsee mitä ankarinta itsensä kasvattamista ymmärtämään omat vikansa ja heikkoutensa voidakseen ne heltämättömällä kurilla karistaa".⁴² Kivijärvi pitää itsetarkkailun taitoa erityisen tärkeänä itsensä kehittämisen taitona, ja olennaisena gentlemannin sisäisenä ominaisuutena.

Miestyyppien neljännessä portaalla, heti gentlemannin jälkeen, on "dandy". "Hänellä on jo alunpitäen ollut gentlemannimaisuus verissään, mutta hänen kulttuuritarpeensa ja hienostumishalunsa ovat ylittäneet kohtuullisuuden rajaviivan, niin ettei hän enää täydelleen ole oma herransa vaan jossain määrin taipumustensa orja. Hän menee liiallisuuksiin, eksyy erikoisuuksiin sekä puvussaan että esiintymisessään, vaikkakaan ei pahemmin puhkaise kauneuden puitteita".⁴³ Dandyn kuvaus tuo esiin uuden ominaisuuden, josta Kivijärvi kirjoittaa paljon. Kohtuullisuus on monessa paikkaa toistettu hänen kirjoissaan ja se alleviivaa monta Kivijärven antamaa ohjetta. "Esiinny aina ja joka paikassa huomiota herättämättä! – siinä gentlemannin kilpilause."⁴⁴ on hyvä esimerkki ohjeesta, jossa kohtuutta ei ääneen lausuta, mutta jossa kohtuuden henki on vahvasti läsnä.

Kohtuullisuus näyttäytyy niin kattavasti eri osa-alueilla gentlemannin olemuksessa, että sen voi lukea olevan käyttäytymistä, suhtautumista ja ajattelua ohjaava arvo. Kuten aiemmin kirjoitin, se näkyy Kivijärven esiintymisen ohjeissa. Urheilusta Kivijärvi mainitsee seuraavasti: "Terve ja kohtuullinen urheiluharrastus on miehekkyuden merkki"⁴⁵. Käytöksen

⁴² Bagheera 1927, 16.

⁴³ Bagheera 1927, 23–24.

⁴⁴ Bagheera 1927, 16.

⁴⁵ Bagheera 1927, 115.

perussäännöissä näkyy kohtuullisuus perustekijänä kahteen suuntaan: "Älä ole liiaksi alainen, vaikka pyritkin pitämään sydämesi nöyränä!" ja "Älä ole keikarimainen kohteliaisuudessasi!".⁴⁶ Dandy siis pukeutumisessaan ja käytöksessään epäonnistuu toimaan gentlemannin perusarvon, kohtuullisuuden, mukaisesti.

Viimeisellä viidennellä portaalla Kivijärven miestyypin asteikolla on Keikari tai "snobbi", piittaa vain ulkoisesta olemuksestaan ja pyrkii liioittelevalla eleganssilla ja hienoudella herättämään huomiota. "Hänellekin ovat disipliini ja itsekasvatus vieraita".⁴⁷ Keikarin puutteena on siis sisäisen ihmisensä kehittämisen sivuuttaminen. "Disipliini" voi tässä tapauksessa tarkoittaa joko jo mainittua itsekuria, järjestystä tai käyttäytymistä ohjaavia sääntöjä. Osaltaan kaikki suomennosvaihtoehdot sopivat keikarin kuvaukseen, joten on vaikeaa selvittää, mitä Kivijärvi tarkalleen tarkoittaa sanavalinnallaan. Selvää kuitenkin on, että Keikarilta selvästi puuttuu kaikki tähän saakka tunnistetuista gentlemannin taidoista ja arvoista.

2.2.2 Urheilu

Urheilu on kenelle tahansa hyödyllistä, mutta Kivijärvi pitää urheilua gentlemannille elämäntarpeena. Kuten aiemmin viittasin, urheiluakin kuuluu harrastaa kohtuudella, sillä "...gentlemannisuus kärsii, jos tämä harrastus hairahtuu liiallisuuteen ja muuttuu intohimoksi".⁴⁸

Kivijärvi kertoo urheilulla olevan myös monipuolisesti mielen ominaisuuksia edistävä vaikutus. "Mikäpä paremmin terästäisi tahtoamme ja päättäväisyyttämme, antaisi ajattelullemme asiallisuutta ja kasvattaisi harkintakykyämme ja mielenmalttiamme kuin kohtuuden rajoissa harjoitettu urheilu! Urheilu opettaa meitä hillitsemään itsemme, oikukumme ja päähänpistomme. Se karistaa meistä epäröinnin ja opettaa meidät näkemään asiat ja olot niiden oikeassa ja kylmässä valossa. Urheilu kasvattaa ja karaisee ihmisen luonnetta, ja luonteenkasvatus on gentlemannisuudelle ensimmäinen vaatimus".⁴⁹

⁴⁶ Bagheera 1925, 54–55.

⁴⁷ Bagheera 1927, 24.

⁴⁸ Bagheera 1927, 115.

⁴⁹ Bagheera 1927, 116.

Listauksessa on paljon ominaisuuksia, jotka Kivijärvi mitä ilmeisimmin katsoo positiivisiksi ja osaksi gentlemannin sisäistä ihmistä.

Kivijärven näkemyksestä urheilun hyödyllisyydestä piirtyy ajatus gentlemannista, joka on harkitsevainen ja rationaalinen ajattelussaan, sekä voimakastahtoinen ja määrätietoinen tekemisessään. Kaikki nämä ovat mielen taitoja, joita on mahdollista kehittää harjoittelemalla.

Epäselväksi jää mitä Kivijärvi tarkalleen tarkoittaa ”luonteella”. Urheilun kontekstissa luonteen (*character*) kasvattamisesta puhuttiin myös 1800-luvun englannin sisäoppilaitoksissa, joissa pojista kouluttiin johtajia Britannian laajaan Imperiumiin. Muiltakin osin Kivijärven näkemykset urheilusta ovat hyvin likeisesti samanlaisia verrattuna sisäoppilaitoksissa painotettuihin positiivisiin johtajuuteen liitettäviin ominaisuuksiin.

Vastaavalla tavalla sisäoppilaitosten jalostamiin ominaisuuksiin lukeutuu Kivijärven mainitsema ryhti. Ryhdillä hän tarkoittaa tietynlaista ilmeiden ja olemuksen tyyneyttä, johon ulkopuoliset tekijät eivät saa vaikuttaa. ”Ne vaikutelmat, jotka hän saa ihmisistä ja asioista, eivät milloinkaan kuvastu hänen olemuksessaan”. Samoin ryhdikästä on pidättäytyä jakamasta oman elämän asioita niille, joille ne eivät kuulu. ”Jos onni tahi onnettomuus kohtaa häntä, jos hän kokee miellyttävän tai epämieluisan yllätyksen, jos hän tekee hyvän tai huonon kaupan, niin ovat ne kaikki hänen yksityisiä asioitaan, joita ei ole muille ilmoitettava”. Gentlemannin kuuluu olla taitava itsensä hillitsemisessä, jolloin kasvojen ilmeet eivät ilmiana häntä.⁵⁰

2.2.3 Kanssakäyminen

Jurous on stereotyyppisesti suomalaisiin liitetty luonteenpiirre. Myös Kivijärvi kirjoittaa suomalaisten juroudesta verrattuna muihin eurooppalaisiin. ”Me olemme aivan liian jöröjä, s.o. liian vähän ystävällisiä toisillemme. ... Me ajattemme yleensä aivan liian paljon itseämme ja liian vähän läheisiämme”. Jurous on eittämättä negatiivinen piirre ihmisessä hänen mielestään, sen sijaan hyväntahtoinen ystävällisyys on asia, jota hän toivoisi näkevän enemmän,

⁵⁰ Bagheera 1927, 21.

"Hiven hyvántahtoisuutta, pieni hymy, keveä kiitos ohikulkiessa – siinä muutamia niistä ystävällisyyden osoituksista, joiden jakamisessa ei pidä kitsastella".⁵¹

Ystävällisyys ei yksilöidy Kivijärven teksteissä pelkästään gentlemannille sopiviin tapoihin, vaan hän pitää sitä yleisesti tarpeellisena hyveenä, joka parantaa kaikkien viihtyvyyttä. "Jos koetamme saada seurustelumme kanssaihmistemme kanssa vähän enemmän välittömyyttä ja hyvántahtoisuutta, niin on varmaa, että elämän koko yleissävy muuttuu paljon hauskemaksi!"⁵²

Ystävällisyys ja hyvántahtoisuus näyttäytyvät käytäntöä määräävänä arvona Kivijärven antamissa ohjeissa käytökseen. Hän esimerkiksi korostaa, että vieraalla on eräänlainen velvollisuus pyrkiä ylläpitämään hauskaa ja viihtyisää tunnelmaa kutsuilla, ei oman itsensä vuoksi, vaan muiden vuoksi. Sama perusajatus hyvántahtoisuudesta on ohjeessa: "Älä koeta missään muodossa loistaa etevämmyydelläsi tahi asiantuntemuksellasi toisten kustannuksella". Gentlemannin haluaa aina hyvää muille, ja se on määräävä tekijä monen käyttäytymisen säännön takana. Gentlemanni ottaa huomioon myös kaikki seurassaan olevat hyvántahtoisuudellaan, eikä esimerkiksi vetäydy keskustelemaan vain jonkin tietyn seurajäsenen kanssa, sillä "eriseuraisuus ja "klikki"-järjestelmä on loukkaava". Hän huomioi muut, koska haluaa heille hyvää, ei koska pelkää mitä muut hänestä ajattelevat.

Kivijärven kertoessa miehen ja naisen välisestä kanssakäymisestä, tuo hän esiin vielä yhden hyveen. Hän kertoo, ettei "sivistynyt mies milloinkaan unhota, että naiselle on osoitettava kunnioitusta ja avuliaisuutta, myönnettävä kunniaa paikka ja etusija kaikissa tilanteissa".⁵³ Sivistynyt mies tässä kohtaa voidaan hyvin rinnastaa gentlemanniin, sillä Kivijärvi ei juuri käytä termiä gentlemanni *Seurustelun Taidossa*, vaan sen sijaan eri tilanteissa puhuu esimerkiksi sivistyneestä miehestä, maailmanmiehestä tai herrasmiehestä.

Kunnioitus on henkisevä avuna mielenkiintoinen, koska se vaikuttaa taustalla monessa gentlemannia koskevassa tilanteessa, jotka Kivijärvi mainitsee. Kanssakäymiseen liittyen hän puhuu vanhempien kunnioittamisesta ja varoittaa, ettei sovi mennä kohteliaisuudessa liiallisuuteen, ettei anna vaikutelmaa "suosion etsimisestä".⁵⁴ Kunnioittavaa käytöstä hän

⁵¹ Bagheera 1926, 96.

⁵² Bagheera 1926, 101.

⁵³ Bagheera 1926, 113.

⁵⁴ Bagheera, 1926, 54.

kannustaa esittämään ketä tahansa kohtaan kertoessaan erilaisten ihmisten kohtelemisesta: "Todella sivistynyt ihminen ei koskaan näytä luuloiteltua paremmuttaan, vaan kohtelee kaikkia ihmisiä yksinomaan ihmisinä".⁵⁵

Asioiden tai ihmisten kunnioittaminen ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti gentlemannille sopivaa. Mies voi kunnioittaa monia asioita maailmassa, jotka eivät tee hänestä gentlemannia, vaan päinvastoin tekevät hänestä aivan jotain muuta. Kunnioituksen kohteet sen sijaan kertovat enemmän yksilön arvomaailmasta. Kivijärven kirjoituksista voi suoraa lukea, että "sivistynyt ihminen" kunnioittaa kaikkia ihmisiä ihmisinä. Sivistyneet ihmisen voisi katsoa olevan sukupuolisallivampi termi, joka pitää myös gentlemannin sisällään. Kivijärven kuvaama sivistynyt ihminen todennäköisesti on ajatusmaailmaltaan myös hyvin tasa-arvoinen, hän näkee kaikki ihmiset samalla korkeudella, yhtä tärkeinä.

⁵⁵ Bagheera 1926, 19.

Loppulause

Gentlemanin ideaalin historia on rikas ja pitkä. On vaikeaa kuvitella toista ideaaliin perustuvaa hahmoa tai ikonia, jonka menneisyys on yhtä kirjavasti dokumentoitu kuin englantilaisen *gentlemanin*. Ideaalista tuli niin vaikutusvaltainen, että se lopulta levisi ympäri maailman ja vaikutti vahvasti etenkin keski- ja yläluokkaisten miesten maailmankatsomukseen teollistuneessa, kansainvälistyvässä ja nopeasti kulutuskulttuuriin siirtyvässä Euroopassa 1900-luvun alussa. *Gentleman* antoi vaikutteita myös vahvasti Suomeen, joskin yhteiskunnallisesti 1900-luvun alussa tilanne oli täällä kovin erilainen verrattuna Länsi- ja Keski-Eurooppaan.

Ideaalin juuret ovat keskiajan englannissa, jolloin *gentleman* toimi epävirallisena arvonimenä, erottaen kuningaskunnan varakkaat ja vaikutusvaltaiset muusta kansasta. Virallisemmasta luonteestaan huolimatta *gentleman* piti kuitenkin sisällään odotuksia myös tietynlaisista hyveistä ja arvoista. Muun muassa jalomielisyys, armollisuus ja anteliaisuus olivat piirteitä, jotka kuuluivat täydelliselle *gentlemanille*.

Yhteiskunnallisen muutoksen myötä 1700-luvulla *gentlemanin* luonne muuttui avoimemmaksi ja saavutettavammaksi, pois päin arvonimimäisestä keskiaikaisesta asemastaan. Muutoksesta huolimatta ikoni yhdistettiin nimenomaan menestykseen, hyviin tapoihin ja pukeviin vaatteisiin. Valistuksen aikaan nousi myös idea luonnon *gentlemanista*, jota ei määrittänyt menestys tai korea ulkokuori, vaan sopivat arvot ja hyveet. Luonnon *gentlemanin* arvoista ja hyveistä kirjoittaneen Richard Steelen sanotaan osuneen naulan kantaan kuvauksellaan *The Guardianissa* (ks. sivu 9).

1800-luvulla uudistuneet sisäoppilaitosten koulutusohjelmat antoivat myös oman mausteensa *gentlemanin* ideaaliin. Kovaa kuria, urheilua, kristillisiä arvoja ja käytöstapoja painottavista kouluista yläluokkaisista pojista kasvatettiin johtajia Britannian imperiumiin. Ideaalina oli rauhallinen ja maltillinen, mutta samalla pelkäämätön ja määrätietoinen tapa johtaa ja hallita.

1900-luvulle tultaessa ideaali oli tunnetuimmillaan, mutta samalla monipuolisimmillaan. Kaikki tunnistivat *gentlemanin* mutta moni ei kyennyt ääneen sanomaan mikä tarkalleen tekee *gentlemanin*. Ihanne kuitenkin säilytti positiivisen luonteensa ja käytännössä aina, kun

miestä kutsutaan *gentlemaniksi*, on se hänelle hyvä asia. Englannissa muita saatettiin myös kehua *gentlemaniksi* pelkästään oikeanlaisen käytöksen toimesta. Kokonaisuutena ideaalista tuli yleisempi, mutta samalla sallivampi. Kuitenkin se säilytti arvokkuutensa siinä mielessä, että korkeimmat *gentleman* idolit olivat yhä korkea-arvoisia aatelisia, ellei jopa kuninkaita.

Erkki Kivijärvi piti gentlemannia tietynlaisena sivistyneen maailman ideaalina, jonka hän halusi kirjoitustensa kautta tuoda Suomessakin tunnetuksi. Hänen kirjoituksissaan ensivaikutelma gentlemannin ideaalista on häilyväinen, mutta eteenpäin lukiessa mielikuva selkiytyy. Kivijärvellä on mielenkiintoinen ajatus ihmisen ulkoisista ja sisäisistä ominaisuuksista, ja siitä ulkoisia ominaisuuksia kehittämällä on mahdollista myös jalostaa omia sisäisiä hyveitään. Havaintona tämä itsensä kehittämisen malli on hieman ohi tutkimuskysymykseni, mutta se on merkityksellinen sisällyttää tähän tutkielmaan siinä mielessä, että se osoittaa Kivijärven näkevän ihmisen sisäiset arvot ja hyveet joustavina, kehityskelpoisina elementteinä.

Kivijärven gentlemannin arvot ja hyveet ovat selkeästi saaneet alkujaan vaikutteensa Englannista. Mitään selkeästi ristiriitaista tai poikkeavaa Kivijärven ja Englannin *gentlemanin* ideaalien välillä en löytänyt. Kivijärven gentlemannin arvot ja hyveet olivat eniten linjassa valistuksen ajan luonnon *gentlemanin* kanssa, mutta muitakin yhteyksiä löytyy. Gentlemannin ihanteen voi katsoa olevan kontekstiriippuvaista, sillä Kivijärvikin antaa hyvin eroavan mielikuvan gentlemannista suhteessa urheiluun verrattuna muihin tilanteisiin. Urheileva gentlemanni musituttaa suuresti 1800-luvun englannin sisäoppilaitosten ideaaleja.

Havaintojeni merkitys on siinä mielessä olennainen, että Kivijärven tuotantoa ei olla tietääkseni aikaisemmin tutkittu tästä näkökulmasta. *Gentlemanin* ideaalia sen sijaan on tutkittu valtavasti, eikä tämä tutkimus lisää tietoutta liittyen Englannin kansallishanteen suhteen. *Gentlemanin* ihanteen levinneisyydestä ja sen tulkitsemisesta muualla kuin englannissa se tosin tuo tietoutta, enkä tiedä kenenkään aiemmin tutkineen *gentlemanin* ihannetta Suomen kontekstissa.

Jatkotutkimuksesta sain monia ideoita. Kivijärven tuotanto on laajaa ja hänen romaaninsa sijoittuvat hänen itse elämäänsä aikaansa. Näin Philip Masonin tapainen aikakauden ihanteiden tulkinta voisi olla mielenkiintoista myös Kivijärven osalta. Toinen tie tuli mieleeni, kun

ajattelin *gentlemania* nimenomaan Englannin kansallisena ihanteena. Mielenkiintoista olisi tutkia myös minkälaisia kansallisia ihanteita tai ikoneja Suomella oli esimerkiksi 1900-luvun alussa ja tutkia niiden vaikutuksia. Mitä ihmiset ihailivat? Minkälaisia he haluaisivat olla?

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Lähteet

Bagheera 1926, *SEURUSTELUN TAITO: KÄYTTÄYTYMISEN LAIT JA SEURAEELÄMÄN SÄÄNNÖT*, 3. painos, Otava.

Bagheera 1927, *LUOMAKUNNAN HERRA: MIESTEN PUKEUTUMISEN LAKI- JA OHJEKIRJA*, Otava.

Steele, Richard 1713, *The Guardian*, nro. 34, 20.04.1713

Hakuteokset

Britannica, The Editors of Encyclopaedia, "public school", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/public-school>, 25.07.2022, luettu 25.11.2022

Tutkimuskirjallisuus

Collins, Marcus 2002, "The Fall of the English Gentleman: the national character in decline, c. 1917–1970*", *Historical Research*, nro. 187, vol. 75, 90 - 111.

Corfield, Penelope J. 1996, "THE RIVALRY: LANDED AND OTHER GENTLEMEN", *Land and Society in Britain, 1700-1914*, N.B Harte and R. Quinault (eds), Manchester, 1996, pp. 1-33.

Mason, Philip 1982, *THE ENGLISH GENTLEMAN: The Rise and Fall of an Ideal*, William Morrow and Company, Inc., New York

Stone, Duncan 2021, "Deconstructing the Gentleman Amateur", *Cultural and Social History*, nro. 3, vol. 18, 315 - 336.